

Váchal, Marek

**Registrace podle zákona 3/2002 Sb. : problematika snah o zamezení registrace
"destruktivních kultů" a fenomén nových náboženských hnutí**

Sacra. 2012, vol. 10, iss. 1, pp. 48-60

ISSN 1214-5351 (print); ISSN 2336-4483 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/124460>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Registrace podle zákona 3/2002 Sb.: Problematika snah o zamezení registrace „destruktivních kultů“ a fenomén nových náboženských hnutí

Marek Váchal, Universita Pardubice, FF UPCE, katedra religionistiky
e-mail: marek.vachal@gmail.com

Abstract

The article shows the problems which appear during the registration of religious communities according to the law 3/2002 Sb. History excursus pointed out certain religious communities which were registered during the communist regime and continue to exist regardless the fact, that they do not comply with today's laws. The next part points out the main question whether Christianity is a model for a religious community or not. This also includes the problem of registering a religious community, which follows a different tradition than Christian. It shows mainly the problem of communities, which cannot clearly establish their mission and basic points of their faith and are considered as sects then. The third part of the article is about the two-level registration and the number of signatures necessary for the registration. Most students of religions believe, that 10 000 signatures is an unbearable number. But the author believes this requirement is justified. What is to be solved is the problem of the disinterest in the first level of the registration. The proposed solution is revising the system of special rights. The last part of the article discusses the qualitative conditions of the registration. It shows an inspiration by anti-cult theories, mainly brainwashing. This theory undergoes an analysis, which proves that it is scientifically inadequate. The conclusion points out a condition, that a psychological analysis of the head of the religious community should be performed during the registration.

Keywords

law no. 3/2002, qualitative conditions of registration, brainwashing, anti-cult movements, new religious movements

Klíčová slova

zákon č. 3/2002, kvalitativní podmínky registrace, brainwashing, antikultovní hnutí, nová náboženská hnutí

Úvod

Zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech je diskutovanou otázkou nejen mezi právníky, ale samozřejmě i mezi religionisty. Tento zákon

má za cíl zlepšit a zpřesnit předcházející zákony. Při jeho vypracovávání byla základem snaha zamezit¹ působnosti „destruktivních kultů“, někdy pejorativně označovaných jako sekty.² Je nutné zde vymezit, jak chápu pojem „destruktivní kult“. Tohoto termínu zde užívám pro pouhou jasnost článku, aby bylo zřejmé, kde se proti němu vymezují, proto je psán v uvozovkách. Domnívám se, že užívání adekvátnějšího slovního spojení nová náboženská hnutí, by čtenáře mohla mást v následujících analýzách o teoriích antikultovních hnutí. Je tedy užíván jako termín užívaný antikultovními hnutími a Ministerskou expertní komisí (MEK), jak ukazují v poslední kapitole této práce.

Velmi kvalitním zpracováním této problematiky je publikace právníka a římskokatolického kněze Stanislava Příbyla (2007). Nesmíme opomenout monografii Jiřího Tretery (2002) nebo Antonína Hrdiny (2004). Dané problematice se věnují i sociologové náboženství David Václavík (2010) a Dušan Lužný (Nešpor, 2004: 92–105). Mimo to byly publikovány články religionistů zabývající se danou problematikou, především Ivana Štampacha a Zdeňka Vojtíška.

Vzhledem k výše uvedeným publikacím, je tato studie zaměřena úžeji na problematiku registrace, především nekřesťanských, církví a náboženských společností a na snahu zamezit působení destruktivních kultů. Tento článek se snaží nahlédnout toto téma i z dalších úhlů, než jaké byly představeny v již zmíněných studiích, i když to není vždy proveditelné a v mnoha bodech se názory překrývají.

Abychom se mohli věnovat aktuální podobě zákona, musíme se nejdříve krátce obeznámit s podobou registrací církví a náboženských společností za komunistického režimu. Následně také se situací krátce po roce 1989, tedy v období vakua po listopadové revoluci a potom vydáním zákona č. 308/1991 Sb. Po tomto krátkém, ale důležitém historickém exkurzu přejdeme k hlavnímu tématu článku, k aktuálnímu zákonu č. 3/2002 Sb. Nejdříve se seznámíme s §3, kde se podíváme, jak musí, podle zákona, vypadat církev nebo náboženská společnost, požadující registraci. Pro detailnější analýzu zde budou zmíněny některé body z §10. Další kapitola se zabývá §10 odst. 2 písm. c) a představením dvoustupňové registrace a nutných počtů věřících. Poslední část článku se věnuje §5, který je nejvíce diskutovaným mezi odborníky. Jsou v něm představeny tzv. kvalitativní podmínky pro registraci církve a náboženské společnosti. Pokusím se tyto kvalitativní podmínky dát do souvislosti s postoji antikultovních hnutí.³

Historický exkurz

Za komunistického režimu byly zákony ohledně církví a náboženských společností poměrně volné. Zákon č. 218/1949 Sb. §14 ruší veškeré dosavadní právní předpisy týkající se církví a náboženských společností. Vznikl tak

¹ Bližve v části „§5 a kvalitativní podmínky registrace“.

² Slovo sekta pochází z latinského *secta*. Dříve označovalo následování někoho, učitele apod. Později získalo spíše označení něčeho odděleného, odříznutého. (Srov. Štampach, 2010: 204–207.)

³ Organizace, které se stavějí do opozice vůči novým náboženským hnutím. Přesvědčují veřejnost o škodlivosti a nebezpečnosti nových náboženských hnutí a snaží se jejich činnost omezit anebo zcela zastavit. Sociologie náboženství studuje jak antikultovní hnutí, tak nové náboženské hnutí jako fenomény, které stojí v opozici. (Srov. Lužný, 1996.) Antikultovní hnutí se mohou dělit na dvě větve a to sekulární a křesťanské.

prostor pro administrativní svévůli, která směla „uznávat“ či zakazovat činnost náboženských subjektů bez jakéhokoli zákonného podkladu (Příbyl, 2004: 75). Stát v průběhu 50. let dal souhlas k činnosti několika církví, navazujících na křesťanskou tradici. Povolení k činnosti těchto církví nebylo projevem vstřícnosti, ale spíše snahou o ovládnutí těchto církví pomocí jejich finanční závislosti na státu. Při ustanovení zákona č. 308/1991 Sb. byl užit koncept právní kontinuity a tak získaly automaticky registraci církve, které působily před rokem 1949 a následně byly perzekuovány a také církve, které získaly tzv. státní souhlas až v komunistickém režimu. Tak bylo zaregistrováno, s jedním problémem (viz níže), 19 církví. 7 církví (8 po rozdělení Církve evangelické a.v. na dvě větve) působilo na území ČR od Rakouska-Uherska,⁴ 3 byly zaregistrovány v meziválečném období,⁵ část byla státem uznána za komunistického režimu⁶ a Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů v právním vakuu mezi roky 1989 a 1991.

V zákonu z roku 1991 jsou již patrné první snahy o zamezení registrace „destruktivních kultů“. Návrh na registraci musí obsahovat dle §12, písm. e) prohlášení, že církev nebo náboženská společnost bude plně respektovat zákony a obecně závazné právní předpisy a bude tolerantní k ostatním církvím a náboženským společnostem a osobám bez vyznání. Mnohem důležitějším faktorem, který měl zamezit registraci „destruktivních kultů“ byl §11, který stanovil, že církev nebo náboženská společnost se může zaregistrovat pouze prokáže-li se, že se k němu hlásí nejméně tolik zletilých osob, kolik stanoví obecně závazný právní předpis České republiky a Slovenské republiky. Tento předpis stanovil cenzus 10 000 podpisů podle zákona č. 191/1992 Sb. Právě tento početní cenzus byl problémem při registraci náboženských společností v právní kontinuitě, jelikož pouze 6 církví⁷ tento předpoklad splňovalo. To, že se registrovalo 21 církví⁸ bylo dáno tím, že náboženské společnosti, která je členem Světové rady církví, stačí pouhých 500 podpisů.⁹

Zákon č. 3/2002 Sb. určuje novou podobu konfesního práva v ČR a snaží se detailněji postihnout problematiku „destruktivních kultů“.

Podoba církve a náboženské společnosti

Zákon č. 3/2002 Sb. §3 písm. a) definuje církev a náboženskou společnost jako: „Dobrovolné společenství osob s vlastní strukturou, orgány, vnitřními předpisy, náboženskými obřady a projevem víry, založené za účelem vyznávání

⁴ Církev římskokatolická (Církev katolického ritu), Církev řeckokatolická (Církev řeckého ritu), Evangelická církev a.v. v ČR (Církev evangelická a.v.), Slezská církev a.v. (Církev evangelická a.v.), Pravoslavná církev v českých zemích (Církev pravoslavné), Federace židovských obcí (Židovská náboženská obec), Starokatolická církev v ČR (1877) a Jednota bratrská (Ochranovská církev bratrská, 1880).

⁵ Československá církev evangelická (1918), Církev československá husitská (1920) a Náboženská společnost českých unitářů (1930).

⁶ Bratrská jednota baptistů (1951), Církev bratrská (1951), Evangelická církev metodistická (1951), Církev adventistů sedmého dne (1951), Křesťanské sbory (1956), Novoapoštolská církev (1956) a Apoštolská církev (1989).

⁷ Podle sčítání lidu z roku 1991.

⁸ K těm, které jsou uvedeny v poznámkách 6,7 a 8, se registrovaly ještě Luterská evangelická církev a.v. v ČR (1993) a Náboženská společnost Svědkové Jehovovi (1995).

⁹ Zákon č. 161/1992 Sb. §1, písm. b).

určité náboženské víry, ať veřejně nebo soukromě, a zejména s tím spojeného shromažďování, bohoslužby, vyučování a duchovní služby.“ Vidíme zde pokus o jednotnou charakteristiku nábožensko-právního subjektu.

Podívejme se přímo na začátek, na užití dvou pojmů, církev a náboženská společnost. Jiří Tretera řeší otázku, že takovéto označení je příliš dlouhé a navrhuje užívat protestantského výrazu denominace (Tretera, 2002: 70). Ukazuje se zde autorova náboženská pozice. Užití takového výrazu sice řeší délku právního označení, ale problém řeší poněkud nekoncepčně a může způsobit zmatek. V této práci bude pro právní náboženský subjekt užíván termín „náboženská společnost“ pro všechny církve a náboženské společnosti.

Co nám však takto formulované dvou pojmové označení napovídá? Jistě není těžké přijmout předpoklad, že čtvrtí je zde myšleno křesťanské vyznání a náboženskou společností náboženství nekřesťanská. Rozlišení na křesťanské církve a nekřesťanské společnosti nám dává najevo jednu zásadní věc pro další analýzu. Křesťanství zde má exkluzivnější postavení před ostatními náboženstvími.

Toto tvrzení můžeme podpořit, pokud se podíváme na složení ministerské expertní komise (MEK), která podávala první návrhy na znění podoby náboženské společnosti.¹⁰ MEK měla celkově 25 členů, z toho 5 zástupců České biskupské konference,¹¹ 6 zástupců Ekumenické rady církví a 4 Federace židovských obcí. Dalšími byly zástupci Akademie věd ČR, konkrétně Vilém Herold, historik zabývající se především postavou Jana Husa. Jiří Kejř, evangelík a znalec českého kanonického práva. Lydia Petráňová, specializující se na tradiční lidové kultury a Vladimír Petrus. Dále tři zástupci vysokých škol, Václav Pavlíček, Jiří Tretera, který se hlásí k dominikánům a Jaroslav Rektorič, ekonom, dodatečně jmenován 3. 3. 2000, tedy těsně před začátkem diskuzí o financování církví. Jeden člen Liberálního institutu Jiří Schwarz, ekonom, taktéž dodatečně jmenován před diskuzí o financování. A člen Parlamentu ČR Ivan Havlíček.¹² Jednoduchými počty je vidět, že zástupců křesťanského náboženství je zde většina členů, včetně jednoho zástupce AV ČR a jednoho vysokých škol a 4 zástupci židovských obcí, kteří mají podobnou strukturu svého náboženství. Můžeme proto vznést námitku, že křesťanské chápání církve, náboženské společnosti, vystupuje jako absolutní prototyp. Tedy, že křesťanství je chápáno jako jediný model náboženské společnosti a že i ostatní, na křesťanství nenavazující, náboženské společnosti musejí mít shodné rysy, aby byly uznány jako náboženské společnosti.

Jaké charakteristiky má mít nábožensko-právní subjekt, nám říká výše uvedená citace §3. Přesný soupis nám dává §10. Nebudeme zde vypisovat všechny body zákona, zaměříme se pouze na ty, které jsou problematické.

V §10 odst. 3, písm. b), kde je řečeno, že dokument předkládaný při registraci musí obsahovat „poslání církve a náboženské společnosti a základní články víry.“¹³ Vzniká tu problém, že pevně definované články víry mají stanoveny pouze abrahámovská náboženství. Jak by se však s tímto bodem mohl vypořádat zen-

¹⁰ Konkrétně M. Brož a J. Čáp, oba členové Ekumenické rady církví (Zápis jednání MEK).

¹¹ Aleš Opatrný, člen České biskupské konference, je také členem Společnosti pro studium sekt a nových náboženských hnutí, tedy českého antikultovního hnutí.

¹² Seznam členů MEK pro otázky vztahu státu a církve.

¹³ Tento bod byl na žádost MEK přemístěn výše a to s odůvodněním, vzhledem ke stěžejnímu významu tohoto bodu. (Výsledky připomínkového řízení).

buddhismus nebo ezoterní a mystické směry, které odmítají dogmatickou stránku a jdou mimo hlavní proud (Příbyl, 2004: 516)? Tato otázka je naléhavější dnes, kdy v nových náboženských hnutích sílí právě takovéto proudy. Jde o různé směry navazující na mystické směry Indie, Tibetu ale i křesťanství.¹⁴

Náboženské společnosti navazující na východní tradice by mohly mít problém i s §10 odst. 1, kde je napsáno: „Návrh na registraci církve a náboženské společnosti podávají ministerstvu nejméně tři fyzické osoby...“ Náboženské společnosti, které ve své struktuře stojí na autoritě učitele, by tedy musely vytvořit přípravný výbor. To znamená, že minimálně dvě osoby by získaly význačnější postavení mezi ostatními. Byla by tak nabourána vnitřní organizace náboženské společnosti. Nabízí se tu samozřejmě otázka, zda společnost, která dosáhla minimálního počtu příslušníků k registraci, nebude již hierarchicky rozdělena, především z důvodu rozptýlenosti v různých městech. Ale i přes tuto námitku nám tento požadavek ukazuje, čím je inspirován.

Můžeme prohlásit, že zákony zde kopírují rysy a struktury, vlastní primárně křesťanským církvím. Požadavek na poslání náboženské společnosti a základní články víry je jedním ze způsobů zamezení registrace „destruktivních kultů“. Můžeme vyvodit, že podle MEK se nejedná o „destruktivní kult“, pokud je poslání a víra transparentní. Avšak náboženské společnosti, které mají odlišnou strukturu, ji musí změnit, aby se mohly registrovat jako nábožensko-právní subjekt. Pokud tak neučiní, mohou být považovány za nebezpečné. Nicméně u některých takovéto změny nemohou nastat, pokud se má udržet jejich autentičnost. To nám dovoluje vznést předpoklad, že křesťanská církev je brána jako protipól k „destruktivním kultům“.

Dvoustupňová registrace a počty věřících

Jak bylo zmíněno výše v historickém exkurzu, zákonem z roku 1992 byla stanovena hranice 10 000 podpisů věřících pro registraci. Nový zákon, inspirovaný rakouským zákonem,¹⁵ tuto hranici snižuje na 300 věřících. I. Štampach se k tomuto snížení vyjadřuje, že se to jistě zdá jako liberální krok, ale po bližším prostudování zjistíme, že tomu tak není. Z registrace v novém pojetí totiž neplyne téměř nic, resp. nic, čeho by nebylo reálně dosáhnout i bez registrace, např. založením nadace, nadačního fondu nebo občanského sdružení. Co dříve plynulo přímo z registrace, plyne dnes až z akreditace,¹⁶ kterou nové subjekty mohou získat nejdříve za deset let po registraci, a za splnění dalších náročných podmínek (2007: 11). Těmi dalšími podmínkami je zde míněna minimální hranice věřících v počtu 1 promile obyvatelstva¹⁷ (pro ČR opět 10 000 podpisů) a každoroční podávání

¹⁴ Jedná se například o různé směry jógy, transcendentální meditaci, zenové meditace, ať už navazující na čínské kořeny, nebo japonské. Můžeme zde řadit astrologická hnutí, gnostické tradice, alternativní léčitelství, antroposofii, hlubinnou ekologii a další.

¹⁵ Navrženo členem Komise vlády (VK) J. Zahradilem a následně podpořeno MEK. (Zápisy z jednání VK a MEK). Inspirace rakouským zákonem ovlivnila i podobu financování církví.

¹⁶ Neoficiálního výrazu akreditace užíván pro to, co je v §11 a dále označováno „oprávnění k výkonu zvláštních práv“.

¹⁷ Zákon č. 3/2002 Sb. §11 odst. 4, písm. a). V jednáních VK a MEK byla nejdříve přijímána hranice 2 promile obyvatelstva, stejně jako v Rakouském zákonu.

výročních zpráv.¹⁸ S tímto tvrzením nelze souhlasit, protože zde opravdu dochází k liberálnímu kroku a to umožnění registrace menším náboženským společnostem, které se podle zákona č. 83/1990 Sb. §1 odst. 3, písm. c) o sdružování občanů nesmí zaregistrovat jako sdružení jakéhokoliv typu, ale pouze jako náboženská společnost.

Někteří autoři¹⁹ se k tomuto dvojímu rozdělení stavějí negativně, z důvodu nerovnosti. Nemyslím si však, že takováto výtky je oprávněná. Akreditaci dostává náboženská společnost poměrně široké spektrum možností,²⁰ a tudíž by je měla získat náboženská společnost, s větší společenskou základnou nebo dokázáním návaznosti na některé tradiční náboženství.²¹ Zajímavostí je, že dvě registrované náboženské společnosti podaly žádost o akreditaci s odvoláním na §27, odstavec 8. Jedná se o Ústředí muslimských obcí, s odůvodněním, že islám je druhý nejpočetnější náboženství a Mezinárodní společnost pro vědomí Krišny, s tím, že navazují na bengálský višnuismus. Obě žádosti však byly zamítnuty.

Zdeněk Vojtíšek k §10 dodává, že důvodem nízkého zájmu o registraci podle zákona 3/2002 Sb. může být malá výhodnost této registrace pro subjekty, které nevidí do budoucna naději na splnění podmínek pro získání výhodných zvláštních práv (2003a: 203). Bohužel neexistují empirické podklady pro takovéto tvrzení, avšak řešení problému nezájmu o registraci by vyžadovalo nové promyšlení celého souboru zvláštních práv. Krokem pro zvýšení zájmu musí tato registrace obnášet nějaký prospěch dané náboženské společnosti. Nejprve bychom se mohli nechat inspirovat okolními státy, ve kterých nejsou zvláštní práva pevně stanovena, ale jsou dána smluvní dohodou mezi státem a náboženskou společností (srov. Tretera, 2002: 508). A následně, aby stoupl zájem malých náboženských hnutí o registraci, by bylo možno stanovit jedno či dvě práva, která by byla získávána již na prvním stupni registrace.²² Která zvláštní práva by mohla získat náboženská společnost při registraci je však úkol spíše pro právníky.

K dokreslení situace ohledně registrace a počtu věřících uveďme, že podle výsledků posledního sčítání lidu v roce 2011 by desetitisícovou početní hranici členstva, odpovídající jednomu promile obyvatelstva ve smyslu nové právní úpravy, nepřekonalo patnáct z celkem jednadvaceti dosud akreditovaných církví a náboženských společností,²³ které však mohou zvláštní práva v dosavadním rozsahu vykonávat.

¹⁸ Zákon č. 3/2002 Sb. §11 odst. 1, písm. b).

¹⁹ Například David Václavík (2010), Ivan Štampach (2007) nebo Zdeněk Vojtíšek (2003a).

²⁰ Akreditované náboženské společnosti mohou vyučovat náboženství na státních školách podle zvláštního právního předpisu. Pověřit osoby vykonávající duchovenskou činnost k výkonu duchovenské služby v ozbrojených silách České republiky, v místech, kde se vykonává vazba, trest odnětí svobody, ochranné léčení a ochranná výchova. Být financována podle zvláštního právního předpisu o finančním zabezpečení církví a náboženských společností. Konat obřady, při nichž jsou uzavírány církevní sňatky podle zvláštního právního předpisu. Zřizovat církevní školy podle zvláštního právního předpisu. Zachovávat povinnost mlčenlivosti duchovními v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství nebo s výkonem práva obdobného zpovědnímu tajemství, je-li tato povinnost tradiční součástí učení církve a náboženské společnosti nejméně 50 let; tím není dotčena povinnost překazit trestný čin uložený zvláštním zákonem (§7 odst. 1 zákona č. 3/2002 Sb.).

²¹ Č. 3/2002 Sb. §27 odst. 8.

²² Tato myšlenka byla i oběma komisemi přijímána, avšak kvůli připomínkám z různých ministerstev nakonec nebyla žádná práva přirčena prvnímu stupni registrace.

²³ Apoštolská Církev (4 934), Bratrská jednota baptistů (3 208), Církev adventistů sedmého dne (7 394),

To je zapříčiněno především diskuzí MEK nad tématem, zda automaticky přiznat akreditaci náboženským společnostem, které byly v té době již registrovány. Na toto téma se MEK vyjádřilo 3. června 1999 na druhém zasedání tak, že dosud registrované církve a náboženské společnosti budou recipovány.²⁴ Na dalším jednání ze dne 6. září 1999 byly té samé otázky vyjádřeny, s odvoláním na rakouský zákon, předpoklady, že všechny v současné době registrované církve budou v návrhu právní úpravy navrženy k zařazení do 2. stupně registrace, aniž by pro toto jejich zařazení byly aplikovány navrhované podmínky pro 2. stupeň nově navrhovaného zákona.²⁵ K tomu se kladně vyjádřilo Ministerstvo vnitra v prvním připomínkovém řízení. A formulovalo se v §28 odstavec 1 zákona č. 3/2002 Sb. Můžeme zde předpokládat snahu některých členů komise prosadit takovou právní kontinuitu, hlavně z důvodu možnosti odebrání akreditace náboženským společnostem, do kterých přísluší. Především se může jednat o zástupce Federace židovských obcí,²⁶ kteří se v prvním připomínkovém řízení navíc ujišťovali, že početní cenzus je nutný pro registraci, ne však pro další působení náboženské společnosti. Jistě i další zástupci z Ekumenické rady církví mohli mít podobné pohnutky. Podle §21 je možno odebrat právo k výkonu zvláštních práv, není tam však řečeno, že se tak stává, pokud počet věřících klesne pod limit, který byl nutný pro jejich získání. Zde je nepochybně hluboká trhlina v právních předpisech. Je přeci nemyslitelné, aby náboženská společnost, která nikdy nebyla větší než daný limit,²⁷ mohla vykonávat zvláštní práva.

§5 a kvalitativní podmínky registrace

Dostáváme se k nejdiskutovanějšímu bodu celého probíraného zákona. Je nazván „Podmínky vzniku a působení církví a náboženských společností“ a obsahuje čtyři body. V následující analýze se pokusím ukázat, jak je snaha českých zákonodárců při formulování §5 inspirovaná tezemi antikultovních hnutí.

Jedná se o čtyři, respektive pět kvalitativních podmínek, které, podle důvodové zprávy, byly konkretizovány i na základě dostupných podkladů komisí Rady Evropy a orgánů Evropské unie, a to tak, aby se mohly stát účinným nástrojem pro zabránění registrace nebezpečných sekt (Obecná část, II C.: 29). Tato část z důvodové zprávy nám napovídá formulaci „nebezpečné sekty“ na vliv antikultovních teorií.

Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů (926), Církev řeckokatolická (9 927), Evangelická církev a.v. v ČR (6 645), Evangelická církev metodistická (1 952), Federace židovských obcí v ČR (1 132), Jednota bratrská (2 156), Křesťanské sbory (3 458), Luterská evangelická církev a.v. v české republice (2 591), Náboženská společnost českých unitářů (155), Novoapoštolská církev v ČR (98), Slezská církev a.v. vyznání (8 162) a Starokatolická církev (1 736) (Štampach, 2012).

²⁴ Zápis z jednání MEK.

²⁵ Zápis z jednání MEK.

²⁶ Podle sčítání lidu z roku 1991 – 1 292 věřících a roku 2001 – 1 515 věřících.

²⁷ Podle posledního sčítání lidu z roku 2011 se jedná o Apoštolskou církev, Bratrskou jednotu baptistů, Církev adventistů sedmého dne, Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů v ČR, Církev řeckokatolickou, Evangelickou církev a.v. v ČR, Evangelickou církev metodistickou, Jednotu bratrskou, Křesťanské sbory, Luterskou evangelickou církev a. v. v České republice, Náboženskou společnost českých unitářů (ti dokonce nedosáhli ani hranice 300 hlasů), Novoapoštolskou církev v ČR (také nedostatek hlasů jen na první stupeň registrace), Slezskou církev a. v. a Starokatolickou církev v ČR.

V §5 zákona č. 3/2002 je řečeno, že nemůže vzniknout ani vyvíjet svou činnost církev a náboženská společnost, která ohrožuje demokratické základy státu a dále ta, která:

- a) je v rozporu s ochranou veřejné mravnosti, veřejného pořádku, veřejného zdraví, principy lidskosti a snášenlivosti a bezpečnosti osob,
- b) popírá nebo omezuje osobní, politická nebo jiná práva fyzických osob pro jejich národnost, pohlaví, rasu, původ, politické nebo jiné smýšlení, náboženské vyznání nebo sociální postavení, rozněčuje nenávisť a nesnášenlivost z těchto důvodů, podporuje násilí nebo porušování právních předpisů,
- c) omezuje osobní svobodu osob zejména tím, že využívá psychický a fyzický nátlak k vytvoření závislosti, která vede k fyzickému, psychickému a ekonomickému poškozování těchto osob a jejich rodinných příslušníků, k poškozování jejich sociálních vazeb včetně omezování psychického vývoje nezletilých a omezování jejich práva na vzdělání, zabraňuje nezletilým přijmout zdravotní péči odpovídající zdravotním potřebám, nebo
- d) je utajována vcelku nebo v některých částech, stejně jako organizační struktura církve a náboženské společnosti a vazby na zahraniční složky, je-li částí církve nebo náboženské společnosti působící mimo území České republiky.

U písmene d) není zcela jasné, co je právě na tomto nebezpečné. Navíc si zde můžeme vzít za příklad Českou hinduistickou náboženskou společnost, která byla založena Svámím Mahéšvaránandou a jeho organizací Jóga v denním životě (srov. Vojtišek, 2003b). Na tuto organizaci se však náboženská společnost vůbec neodkazuje. Bezpochyby je tak utajená minimálně v některých částech, ale přesto získala roku 2002 registraci.

Odstavec c) se zde jeví jako nejvíce problematický. Ještě než přistoupíme k samotné analýze tohoto bodu, dovolím si ocitovat pár slov z několika dokumentů vydávaných při sestavování zákona 3/2002 Sb., které nám více objasní, proč je tento odstavec takto formulován.

Zápis z 2. jednání VK z dne 7. dubna 1999 v části o kvantitativních podmínkách říká, že daná problematika byla diskutována z různých hledisek. Jedním z nich byla otázka, z jaké strany je vyvolána poptávka po vzniku či registraci nových církví, tj. zda především od skupin reprezentující např. islám, buddhismus, anglikánskou církev (jejich registraci se členové Komise nebrání) či především ze strany nežádoucích sekt.

V důvodové zprávě je odvolání na další demokratické státy, které v poslední době uplatňují takové zásahy proti některým sektám, v důsledku jejichž činnosti dochází k hromadným úmrtím lidí, k destrukci osobnosti, rodinných vztahů atd. (Obecná část, II C.: 30). V další části důvodové zprávy stojí, že při konkretizaci podmínek, zejména v odstavci c), byly využity znalosti o praktikách negativního působení různých extremistických náboženských uskupení, ať již jde o způsoby ovlivňování a následné manipulace s občany, zejména pak s mladistvými, které vedou nejen k jejich poškozování, ale i k poškozování jejich přirozených sociálních vazeb, především pak vazeb na rodinu, v případě nezletilých i k omezování jejich práva na vzdělání a odpovídající zdravotní péči. Jedním ze znaků nebezpečných náboženských uskupení je i sdělování jejich učení těm, které

chtějí získat, „po kapkách“, stejně jako je jejich znakem utajování svých vazeb na své zahraniční součásti (Zvláštní část: k §5).

Musíme opět připomenout, že MEK byla složena především z představitelů křesťanských církví, které často stojí v proudu antikultovních hnutí, argumentujících, že jiné náboženské skupiny jsou výtvoři děbla a taktéž se odvolávají na teorii „brainwashingu“ stejně jako sekulární antikultovní hnutí. Ohledně postojů VK nám může trochu napovědět výpověď ze soukromém rozhovoru, tehdejší tajemnice komise a zaměstnankyně Ministerstva kultury Jany Řepové, která uvádí, že k problému „destruktivních kultů“ čerpají z odborné literatury, týkající se dané problematiky, především z publikací Prokopa Remeše.²⁸

Tyto citace, nám zcela jasně ukazují, jak se zrodily body §5. Vidíme zde jasný vliv antikultovních hnutí, jejich teorií a s tím spojený fenomén celospolečenských antipatií vůči novým náboženským hnutím.

Pokud bychom se podívali na písm. c), tak jak bude tento bod z právního hlediska posuzován? Jak právně rozhodnout, zda náboženská společnost využívá psychický a fyzický nátlak k vytvoření závislosti, která vede k fyzickému, psychickému a ekonomickému poškozování těchto osob? Bude přizván psycholog, sociolog nebo psychoterapeut? Nebo bude přizván člen antikultovního hnutí, aby o tomto rozhodl? Z právního hlediska je tento bod více než problematický a neuchopitelný (srov. Příbyl, 2004: 510). I. Štampach k tomu píše, že bude zajímavé sledovat, jakými právními postupy se bude zjišťovat u náboženské společnosti požadující registraci psychická destrukce jejich členů či rodinných příslušníků nebo destrukce sociálních vazeb. Co se takovou destrukcí myslí? Bude též zajímavé zjistit, jak zákon zamezí takové destrukci u členů náboženských společností již registrovaných (Štampach, 1999: 55). Musíme konstatovat, s přihlédnutím k nově zaregistrovaným náboženským společnostem a těm kterým byla žádost zamítnuta, že členové registračního řízení jsou poměrně liberální a ani jedno zamítnutí nebylo na základě §5.

Ovšem podívejme se na to spíše z hlediska našeho oboru – religionistiky. Budou se nám zde proléhat dvě témata, antikultovní hnutí a teorie „brainwashingu“. Bezpochyby je bod c) postaven na teorii „brainwashingu“, která už ani dnes není přijímána antikultovními hnutími a dávají přednost termínu psychická manipulace. Přesto, jak „brainwashing“, tak psychická manipulace mají společný bod, a to předpoklad, že je zcela nahrazena identita jedince identitou kultovní, čemuž se nyní budeme více věnovat.

Teorii „brainwashingu“ položil základy Robert Jay Lifton, když popsal procesy, které měly směřovat ke změně myšlení zajatých amerických vojáků v Číně v průběhu korejské války (Lužný, 1996:21). V podstatě se zde jednalo o radikální psychický i fyzický útok na identitu zajatce, která byla po té přeprogramována ke komunistickému smýšlení. Tedy stará, ta správná a pravá identita byla nahrazena jinou, nesprávnou. Později R. Lifton rozpracoval charakteristické znaky totalitní ideologie, které se používají samozřejmě i u „destruktivních kultů“, jakožto totalitních skupin. Je to: kontrola prostředí, mystická manipulace, požadavek čistoty, kult zpovědi, svaté učení, deformace jazyka, přednost doktríny před jednotlivcem a moc nad životem (Taylor, 2006: 333).

²⁸ Člen českého antikultovního hnutí Společnost pro studium sekt a nových náboženských hnutí.

Podívejme se na přeprogramování identity jedince. Podle vývojové psychologie identita vzniká u jedince již v batolecím věku napodobováním chování pro něj atraktivních modelů. Je jedním ze způsobů pronikání do světa. Dítě má vrozenou tendenci pozorovat a napodobovat. To je označováno jako instinkt konformity, tendence podobat se jiným lidem (modelu). Působení modelu se projevuje nejenom osvojením určitého chování, ale ovlivní i okolnosti jeho reálného uplatnění. Mnohé naučené projevy se nemusí nutně uplatnit bezprostředně, ale mohou proběhnout ve fantazii nebo zůstávají latentní do chvíle, kdy jsou něčím aktivovány (srov. Vágnerová, 2005: 158–159). Základní identita (konceptualizování světa) jedince vzniká v dětství, ale nepochybně to není ten nejsprávnější a harmonický model, jak nám předvádí teorie „brainwashingu“. D. Václavík k tomu tvrdí:

1. Identita se utváří během sociálních procesů.
2. Identita je udržována, obměňována, dokonce přebudována sociálními vztahy.
3. Sociální procesy, jež se podílejí na formování i udržování identity jsou dány sociální strukturou konkrétní společnosti.

Jedním z nejdůležitějších prvků existence identity je její kontinuita. Přenášíme si ji, ať už se přemísťujeme z místa na místo, ať už se pohybujeme ve svém životním cyklu v čase směrem k jejímu naplnění, ať už v moderním slova smyslu „surfujeme“ v pluralitě možných životních rolí či image (2010: 24).

Identita jedince se tedy mění po celý jeho život sociální interakcí a učením se a domnívat se, že je po celou dobu harmonická, je omyl. To, že jedinec může změnit některé své názory radikálněji v náboženské společnosti, nemusí nutně znamenat, že nová identita je špatná, prostě je jiná než předtím.

Máme dva hlavní argumenty proti bodu c). Za prvé, formulace psychický a fyzický nátlak k vytvoření závislosti, která vede k fyzickému, psychickému a ekonomickému poškození je právně neuchopitelná. Za druhé, předpoklady o „brainwashingu“, změně identity, nestojí na pevných základech a pomocí psychologie se dají vyvrátit.

Jak bylo avizováno v kapitole o podobě církve a náboženské společnosti, pokusme se zde ještě podívat na křesťanskou církev ve světle výše zmíněných bodů, především písmena c). Není výjimkou, že člověk, který konvertuje ke křesťanství, ukončí své sociální vztahy s některými lidmi a může to být dokonce i rodina. Především pokud rodina s tímto výběrem nesouhlasí. Někteří mohou dokonce vstoupit do klášterního života, čímž zprerhají všechny dosavadní sociální vazby. Dokonce MEK si uvědomovala, že i ona toto dělá, což se ukazuje v zápisu ze 2. jednání MEK ze dne 3. června 1999 při jednání o kvalitativních podmínkách registrace: Nejen doplnění, ale i upřesnění podmínek je žádoucí i proto, aby daná podmínka nepostihla ty subjekty, které postihovat nemá (např. upřesnění vyjádření o „bránění kontaktu s rodinami“ z podmínek EU formulované k zabránění registrace sekt versus „režim v kláštřech.“). Dále toto téma rozebíráno nebylo.

Křesťanství bezpochyby vytváří i psychickou závislost, vždyť kolik aktivních křesťanů chodí za farářem či knězem se vyzpovídat při jakémkoliv problému ve svém životě. Ekonomické poškození můžeme spatřit v stále častěji užívaném Ježíšově výroku: „Blaze chudým na duchu, neboť jejich je království nebeské“ (Mt 5,3). Nepochybně by se našly i další příklady.

Závěr

Viděli jsme, jaké problémy jsou při registraci církve nebo náboženské společnosti. Článek začal problémem podoby náboženské společnosti, která se nápadně přibližuje křesťanskému pojetí, čímž jsou vyloučena některá nekřesťanská náboženství. Pokračoval přes vysokou hranici počtu věřících a s tím spojený nezáměr o registraci až ke kvalitativním podmínkám, inspirovaným tezemi antikultovních hnutí, především „brainwashingem“.

Celý článek byl veden snahou ukázat, jak se aktuální zákon staví proti „nebezpečným kultům“ a jak tím zabraňuje i dalším náboženským společnostem v registraci. Takový důraz na snahu zabránit působení „destruktivních kultů“ je pochopitelný. Hlavní roli při tom jistě sehrály všeobecně rozšířené neodborné informace o „nebezpečných kultech“, šířené antikultovními hnutími. Můžeme předpokládat, že mnoho zákonodárců, kteří připravovali nový zákon, byli ovlivněni médii, kde se ukazují pouze negativní stránky nových náboženských hnutí, často nafouknutými, překroucenými a označenými nálepkou „destruktivní kult“ či „sekta“. Někteří mohli být ovlivněni i svou vlastní náboženskou orientací, což se projevilo v §3 a §10, o čemž pojednává část příspěvku nazvaná podoba církve a náboženské společnosti. Můžeme si i hypoteticky položit otázku, zda konečné dolaďování zákona 3/2002 nebylo ovlivněno ovzduším po 11. září 2001, kdy byla náboženská otázka palčivým tématem a pro média vhodným objektem zájmu. Je možné, že někteří ze zákonodárců byli ovlivněni i touto událostí.

Článek lehce naznačuje i problematiku označení „destruktivní kult“ a jaké náboženské skupiny bychom si pod tímto označením mohli představit, a to jistě není jednoduchá záležitost. Nemůžeme zde zcela odmítnout myšlenku o nebezpečnosti některých nových náboženských hnutí, jak nám ukazuje několik málo incidentů, které se staly pod rouškou náboženství.²⁹ Je to však mnohem komplexnější problém, který zasahuje do religionistiky, psychologie náboženství, sociologie náboženství a mnoha dalších oborů zabývajících se současným postavením člověka ve společnosti.

Hlavní důraz kritiky je však především veden proti teorii „brainwashingu“. V příslušné části byla tato teorie podrobena analýze a pro doplnění zde můžeme zmínit, že Americká psychologická asociace (APA) v roce 1987 odmítla tuto teorii jako nevědeckou při výzkumu nových náboženských hnutí (Introvigne, 2005). J. Beckford se k tomu vyjadřuje, že cílem kritiky [antikultovních hnutí] je vyloučit nová náboženská hnutí z kategorie náboženství [a převést jejich kritiku] do oblasti ekonomické, politické nebo psychologické (1994).

Příspěvek není vyčerpávajícím pojednáním o problematice celého zákona č. 3/2002 Sb., ani nepokrývá celou šíři problematiky registrace. Vynechán byl na příklad problém ohledně rituálního zabíjení zvířat, což je podle zákona bráno až jako zvláštní právo. A zcela byla vynechána problematika církve, která navíc dnes už prochází novým projednáváním a celý problém by zasluhoval samostatnou studii.

Částečně byla vynechána analýza případů návrhů na registraci podle nového zákona. Od roku 2002 dodnes bylo podáno 20 žádostí, z nichž 14 bylo přijato,

²⁹ V České republice se zatím jedná o jeden případ Hnutí Grálu okolo Jana Dietricha Dvorského.

5 zamítnuto a zbytek je v registračním procesu.³⁰ Analýza zamítnutých žádostí byla provedena Zdeňkem Vojtíškem (2007), který také společně s Milošem Mrázkem (2008) zabývá čtyřmi úspěšnými registracemi v roce 2007.

Současný zákon č. 3/2002 Sb. by potřeboval v mnoha ohledech přepracovat. Jistě by u toho měli být přítomni religionisté (bez vazeb na antikultovní hnutí), specializovaní na problematiku nových náboženských hnutí a sociologové náboženství. Určitě by neměli chybět ani zástupci dnes již registrovaných náboženských společností, reprezentující nekřesťanskou tradici.

Seznam použité literatury

- Beckford, J. (1994). The Mass Media and New Religious Movements. *ISCKON Communications Journal*, 2 (2). Nalezeno [4. 5. 2012] na: <http://content.isckon.org/icj/2_2/beckford.html>.
- Hrdina, A. I. (2004). *Náboženská svoboda v právu České republiky*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Introvigne, M. (2005). „Liar, Liar“: *Brainwashing, CESNUR and APA*. Nalezeno [16. 6. 2011] na: <http://www.cesnur.org/testi/gandow_eng.htm>. *Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů*.
- Lužný, D. (1996). Antikultovní hnutí: Otázka nebezpečnosti nových náboženských hnutí a metody akademického studia náboženství. *Religio: Revue pro religionistiku*, 4 (1), 17–36.
- Lužný, D. (2004). Stát, média a (nová) náboženství. In Nešpor, Z. R. (Ed.) *Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, pp. 92–105.
- Mrázek, M., Vojtíšek, Z. (2008). Nové registrace. *Dingir: Časopis o současné náboženské scéně*, 11 (1), 8–9.
- Návrh zákona o církvích a náboženských společnostech: Důvodová zpráva*. Nalezeno [11. 6. 2011] na: <<http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=378>>.
- Příbyl, S. (2007). *Konfesionálněprávní studie*. Brno: L. Marek.
- Příbyl, S. (2004). Právní ochrana před novými náboženskými hnutími a destruktivními kulty podle zákona č. 3/2002 Sb. *Právník: Teoretický časopis pro otázky státu a práva*, 143 (5), 502–520.
- Příbyl, S. (2004). Sekty a právo I.: Otázky právní ochrany před sektami v minulosti a současnosti. *Dingir: Časopis o současné náboženské scéně*, 7 (3), 74–75.
- Štampach, I. O. (2010). *Na nových stezkách ducha*. Praha: Vyšehrad.
- Štampach, I. O. (1999). Náboženské spektrum České republiky. In Hanuš, J. (Ed.) *Náboženství v době společenských změn*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 53–72.
- Štampach, I. O. (2007). Peripetie české politiky ve vztahu k novým náboženským směrům. In Bubík, T., Hoffmann, H. (Eds.) *Pantheon. Náboženství a politika, 1. část*. Pardubice: Univerzita Pardubice, pp. 9–17.
- Taylor, K. E. (2006). *Brainwashing: manipulace s myšlením*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny.
- Tretera, J. R. (2002). *Stát a církev v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.
- Václavík, D. (2010). *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- Vágnerová, M. (2005). *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum. Nalezeno [16.6.2011] na: <<http://www.dingir.cz/vojtisek.shtml>>.

³⁰ Informace získány z Ministerstva kultury podle zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím.

- Vojtíšek, Z. (2007). Neúspěšné návrhy na registraci náboženských společností podle zákona 3/2002 Sb. v letech 2002–2006. In Bubík, T., Hoffmann, H. (Eds.) *Pantheon. Náboženství a politika, 1. část*. Pardubice: Univerzita Pardubice, pp. 72–79.
- Vojtíšek, Z. (2003a). Nový český konfesní zákon a právní postavení nových náboženských hnutí v České republice. *Teologická revue*, 74 (2), 197–206.
- Vojtíšek, Z. (2003b). *Hinduismus, buddhismus a islám v současné české společnosti*. Přednáška, 28. listopad 2003, Plzeň. Nalezeno [27. 5. 2012] na: <<http://www.dingir.cz/vojtisek.shtml>>.
- Výsledky připomínkového řízení*. Nalezeno [30. 4. 2012] na: <<http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=378>>.
- Zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, ve znění pozdějších předpisů. Zákon č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností. Zrušen s účinností k 7. 1. 2002.*
- Zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů.*
- Seznam členů ministerské expertní komise pro otázky vztahu státu a církve*. Nalezeno [30. 4. 2012] na: <<http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=378>>.
- Zápis zasedání Komise vlády a Ministerské expertní komise*. Nalezeno [30. 4. 2012] na: <<http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=378>>.